
Proloog

Jean Laplanche en het primaat van de ander

Jens De Vlemminck & Marc Hebbrecht

De prioriteit van de (externe) ander bij de constitutie van het psychisch apparaat gaat zich verdubbelen in de instantie van de interne ander: het Es. [...] Het [Es] is met andere woorden een 'kwintessens' van alteriteit. (Laplanche 1999, p. 137)

Bijna zestig jaar na datum vormt de *Vocabulaire de la psychanalyse* (1967), vertaald in tweeëntwintig talen, nog steeds een onbetwiste *landmark* studie in het psychoanalytische veld. Menig analytisch geïnteresseerde lezer consulteert dit standaardwerk van Jean Laplanche (1924-2012) en zijn medeauteur Jean-Bertrand Pontalis op regelmatige basis. Laplanche is echter meer dan de man van het woordenboek en niet zomaar een lezer van Freud. Vanaf de spraakmakende bijdrage 'L'inconscient. Une étude psychanalytique' (1960) – waarin hij samen met Serge Leclaire een onverholen kritiek op Lacans structuralistische interpretatie van het onbewuste formuleerde (Lacan 1957) – timmerde Laplanche immers als toonaangevend Frans filosoof, psychiater en psychoanalyticus aan een indrukwekkend eigen oeuvre.¹ In het kielzog van de monografie *Vie et*

1 Het betreft de befaamde lezing op het congres van Bonneval (1960) die achteraf door Laplanche werd opgenomen in *Problématiques IV* (Laplanche 1981, pp. 261-321). Voor Lacans kritiek op de lezing van Laplanche en Leclaire: zie onder meer Lacan (1966a,

mort en psychanalyse (1970) vormt zijn onderwijs als hoogleraar aan de universiteit (Paris VII), resulterend in de boekenreeks *Problématiques* (1980-2006), een belangrijke katalysator van een nauwgezette lectuur van Freuds oeuvre. Freud wordt door Laplanche geproblematiseerd en verder doorgedacht. Hoewel zijn werk tot op vandaag in minstens vijf talen is vertaald, laat een Nederlandse vertaling van Laplanches verzameld werk nog op zich wachten. Deze bundel is alvast de eerste Nederlandstalige inleiding tot zijn werk.

Naar aanleiding van zijn honderdste geboortedag wil deze introductie de Nederlandstalige lezer laten kennis maken met Laplanches oeuvre.² In het spoor van zijn illustere leermeester en analyticus Jacques Lacan (1901-1981) ontwikkelt Laplanche geleidelijk aan een eigensoortig denken. Vanuit een kritiek op Lacan voltrekt zich bij Laplanche een eigen *retour à Freud*. Laplanche leest Freud niet zomaar, maar ‘zet Freud aan het werk’. Deze typisch laplancheaanse receptie van Freud heeft niet enkel implicaties voor de psychoanalytische theorievorming, maar leidt evenzeer tot een nieuw begrip van de psychoanalytische klinische praxis.

Deze bundel beperkt zich expliciet tot het psychoanalytische oeuvre van Laplanche. Ondanks het feit dat hij aanvankelijk een wijsgerige scholing heeft genoten en pas achteraf – en onder impuls van Jacques Lacan – in de psychiatrie en de psychoanalyse is opgeleid, valt het louter filosofische werk buiten het bestek van deze inleiding. Toch moet duidelijk zijn dat Laplanches psychoanalytische gedachtegoed diepgaand door de Franse twintigste-eeuwse wijsbegeerte werd bepaald.³ Om de betekenis van Laplanches psychoanalytische denken naar waarde te kunnen schatten, is het daarom zinvol om haar ideeënhistorische context mee in rekening te nemen. Tegen de achtergrond van ‘de intocht van de psychoanalyse in het lange tijd weerspannige Frankrijk’ loopt de ontwikkeling van Laplanches levenswerk immers samen met de hoogdagen van de twintigste-eeuwse Franse wijsbegeerte (Freud 1925d, p. 127). Om het werk van Laplanche verder in perspectief te plaatsen, zullen we de hoofdlijnen van deze ontwikkelingen kort schetsen.

1970a,b). Voor de nawerking van de kwestie van Bonneval: zie verder ook Martens (2022).

2 Voor een korte inleiding tot Laplanche: zie eveneens Van Haute & Geyskens (2001, pp. 97-128).

3 Voor een toegankelijke inleiding tot de Franse hedendaagse wijsbegeerte: zie Berns, IJsseling & Moyaert (1979), Descombes (1979), Assoun (1987) en Leven, van Rooden, Schuilenburg & van Tuinen (2011).

Het reveil van de Franse wijsbegeerte en ‘de intocht van de psychoanalyse’ in Frankrijk

Tijdens de jaren 1930 voltrekt zich in Frankrijk een ideeënomwenteling die de basis legt voor de hedendaagse Franse wijsbegeerte. Het wijsgerig reveil in de periode vóór de Tweede Wereldoorlog wordt wezenlijk bepaald door wat men ‘les trois H’ noemt, verwijzend naar Wilhelm Friedrich Hegel, Edmund Husserl en Martin Heidegger (Descombes 1979, p. 13). Gelijklopend met de Hegelrenaissance en de fenomenologische revolutie bereikt ook de psychoanalyse Frankrijk, maar vindt er slechts moeizaam ingang. De Franse ideeënhistorische context zal uitermate bepalend zijn voor de specificiteit van de Freudreceptie, resulterend in een typisch Franse psychoanalytische traditie.

Dertien jaar na de allereerste Franse Freudvertaling (1913) werd met de oprichting van de Société Psychanalytique de Paris op 4 november 1926 de basis gelegd voor de ontwikkeling van de psychoanalyse in Frankrijk, met onder meer Marie Bonaparte, Eugénie Sokolnicka, Rudolph Loewenstein, René Laforgue en Edouard Pichon als stichtende leden. Vooral Bonaparte heeft ervoor gezorgd dat de vijandigheid ten aanzien van de psychoanalyse in Frankrijk is gemilderd. Toch zal niet zij, maar Lacan de psychoanalyse tot motor van een heuse culturele revolutie omvormen. Ondanks hun wederzijdse antipathie zal ook Lacan toetreden tot de psychoanalytische vereniging onder leiding van Bonaparte. Lacans proefschrift uit 1932 werd ook buiten de psychoanalytische kringen opgemerkt. Toch zal het tot na de Tweede Wereldoorlog duren alvorens hij – tot groot ongenoegen van Bonaparte – *incontournable* wordt en zijn stempel op de Franse psychoanalytische traditie zal drukken.⁴

Na de Tweede Wereldoorlog zal de Franse filosofie een nog verdergaande transformatie ondergaan, waarbij door de toenemende wijsgerige interesse in Freud ook de psychoanalyse een belangrijk referentiepunt wordt.⁵ Behalve voor Freud is er ook hernieuwde aandacht voor Karl Marx en Friedrich Nietzsche. Op deze manier gaat na ‘les trois H’ een nieuw filosofisch triumviraat de plak zwaaien. Vanaf de jaren 1940 gaan deze drie Duitstalige auteurs, de zogenaamde ‘meesters van het wantrouwen’, in Frankrijk tot de klassieke wijsgerige canon behoren (Ricoeur 1965, p. 44). Het ‘wantrouwen’ waarvan sprake heeft betrekking op de fenomenologische koppeling tussen zin en bewustzijn die toen

4 Voor een toegankelijk historisch overzicht van de Franse psychoanalyse: zie Birksted-Breen, Flanders & Gibeault (2010) en Douville (2023). Voor de cruciale rol van Marie Bonaparte: zie Stouten (2011) en de integrale briefwisseling Bonaparte-Freud (2022).

5 Voor de relevantie van Freud voor de hedendaagse wijsbegeerte: zie Van Haute & De Vlemminck (2013).

als vanzelfsprekend werd beschouwd. Deze klassieke hermeneutische verknoping wordt ongedaan gemaakt. Het bewustzijn wordt verdacht gemaakt en het Ik wordt als een illusie ontmaskerd.

Met dergelijke subjectkritiek neemt de Franse wijsbegeerte één van haar fundamenteën sinds Descartes stevig onder vuur, resulterend in een de-centrering van het subject. De gebruikte strategie is telkens deze van een ‘terugkeer naar’, waarbij de *retour à Freud* door Lacan wellicht de meeste bekendheid verwierf.⁶ De aandacht voor de crisis van het moderne subject wordt bepaald door drie specifieke aandachtspunten, met name het lichaam, de taal en de ander (Assoun 1987, p. 23). De *retour à Freud* die in lijn met Lacan ook bij Laplanche in het geding is – doch tegelijk als een kritiek op Lacan wordt geformuleerd – neemt deze drie onderzoeksfoci over. Op welke manier concretiseert de algemene onderzoeksfocus op het lichaam, de taal en de ander zich specifiek in het psychoanalytische project van Laplanche? Op welke manier spelen deze drie thema’s bij Laplanche een rol in het verder doordenken van het freudiaanse project?

De aandacht voor het lichaam, de taal en de ander in het Franse denken

Het is algemeen bekend dat het thema van het lichaam een centrale rol speelt in de Franse fenomenologie van onder meer Maurice Merleau-Ponty. Toch moeten we de plaats van het lichaam in de Franse psychoanalyse voornamelijk begrijpen tegen de achtergrond van een ontologisch dualisme. Dit houdt in dat het ‘psychoanalytische’ lichaam zich onderscheidt van het biologische lichaam. Dit laatste is van een andere orde, namelijk de biologische orde, en is als dusdanig aan de psychoanalyse vreemd. Dergelijke weigering om biologische beschouwingen ingang te laten vinden, lijkt terug te gaan op het klassieke cartesiaanse onderscheid tussen de *res cogitans* (het denken) en de *res extensa* (de uitgebreidheid), waarbij het onbewuste (de psyche) zich plaatst tegenover het biologische lichaam.

6 Mede onder impuls van Martin Heidegger, één van ‘les trois H’, vond een *retour à Nietzsche* plaats in de Franse wijsbegeerte, zoals blijkt uit het werk van onder meer Georges Bataille, Pierre Klossowski, Maurice Blanchot, Michel Foucault en Gilles Deleuze. Uit de Hegelrenaissance door Alexandre Kojève en Jean Hyppolite volgde een *retour à Marx*, die zich onder meer voltrekt in het werk van Louis Althusser, Claude Lefort, Cornelis Castoriadis, Étienne Balibar, Jacques Rancière en Alain Badiou.

Zo denkt Lacan het biologische lichaam als aanvankelijk uitwendig aan de taal. Het biologische lichaam wordt opgenomen in een talig register dat er oorspronkelijk vreemd aan is. De taal ent zich met andere woorden als een *Fremdkörper* op de orde van de natuur. Volgens Lacan blijft het psychoanalytische lichaam op die manier wezenlijk de sporen vertonen van de intrede in de orde van de taal, die een verlies impliceert en resulteert in de fundamentele 'onaangepastheid' van de mens (Van Haute 2000). Het psychoanalytische lichaam, zoals het door de taal betekenis heeft gekregen, kan echter niet langer vanuit de biologie worden gedacht. Elke biologische interpretatie van de freudiaanse driftenleer wordt door Lacan afgewezen. Laplanche zal dit standpunt bijtreden en stellen dat het freudiaanse biologisme niet tot het domein van de psychoanalyse behoort. Deze afkeer van de nadruk op de biologie en de erfelijke dispositie, die hij bij de late Freud ontwaart, zal gevolgen hebben voor Laplanche's opvatting over onder andere het statuut van de drift (als duidelijk onderscheiden van het instinct), de aanleuning, de oerfantasieën en het oedipuscomplex.

Ondanks het feit dat de freudiaanse psychoanalyse mee aan de basis ligt van de hedendaagse niet-directieve gesprekstherapie en eertijds bekend werd als *talking cure*, blijft het thema van de taal bij Freud onderbelicht. Dit euvel wordt ruimschoots gecompenseerd door de Franse analytici die dit thema zullen uitwerken in hun *retour à Freud*. Zo zal Lacan de mens als een talig subject herdefiniëren. Volgens Lacan zijn onbewuste en taal inherent met elkaar verknoopt. Met zijn gekende mantra 'het onbewuste is gestructureerd als een taal' maakt hij de taal constitutief voor het onbewuste (Lacan 1966b, p. 868). Opgeleid binnen de lacaniaanse psychoanalyse zal Laplanche echter deze stelling omkeren en stellen dat 'het onbewuste de voorwaarde is voor de taal' (Laplanche 1981, p. 296). Hij verwijst daarmee naar de volwassenen die over een seksueel onbewuste beschikken en stelt hen tegenover het *infans* dat het onbewuste aanvankelijk nog ontbeert. De noodzakelijke voorwaarde voor de genese van het onbewuste bij het kind is de confrontatie met de enigmatische boodschappen van de volwassene die aan het kind zijn geadresseerd.

In het verlengde van de vroege Freud en van Sándor Ferenczi's 'Sprakverwarring tussen de volwassenen en het kind' (1932) verwijst de taal bij Laplanche aanvankelijk naar de 'enigmatische betekenaars' waarmee het hulpeloze *infans* wordt verleid. Volgens Laplanche verloopt deze verleiding eveneens middels extra-talige elementen, waardoor hij al snel spreekt over 'enigmatische boodschappen'. Hij wijst op het feit dat die boodschappen ook voor de volwassenen enigmatisch blijven: de aan het kind gerichte boodschappen bevatten seksuele inhoud

die ook de volwassenen zelf ontgaan. De oorspronkelijke ‘verleiding’ (*la séduction*) door de ander via diens enigmatische boodschappen wordt zo bij Laplanche de sleutelterm als alternatief voor het ‘verlangen’ (*le désir*) van de ander als centrale notie bij Lacan (Laplanche & Pontalis 1967, p. 121).

Het thema van taal oriënteert ons als het ware rechtstreeks naar het thema van de ander (*altérité*), zoals dat tevens opduikt in de wijsbegeerte van onder meer Emmanuel Levinas en Jean-Paul Sartre. De focus op de ander, die typerend is voor de Franse psychoanalyse, moet opnieuw worden begrepen vanuit de beslissende invloed van de hegeliaanse wijsbegeerte. De hegeliaanse dialectiek van de meester en de slaaf wordt het paradigma van de intersubjectiviteit (Hegel 1807, pp. 122-130). In de invloedrijke Hegellektuur van Alexandre Kojève, die van vormend belang is voor het denken van Lacan, is zelfbewustzijn gekoppeld aan taal en is het menselijke verlangen bemiddeld door het verlangen van de ander.⁷ We zagen al dat de orde van de taal volgens Lacan oorspronkelijk als vreemd wordt ervaren: taal is de Ander. Aangezien ‘het onbewuste is gestructureerd als een taal’, is ook het onbewuste bij Lacan de Ander. Maar naast de vele uiteenlopende betekenissen van Lacans notie van de a/Ander geldt deze ook voor de moederfiguur. Zij vormt de eerste Ander binnen de oedipale constellatie, terwijl de vaderfiguur verschijnt als ver-tegenwoordiger van de Wet (de grote Ander).⁸

Vertrouwd met het lacaniaanse denken zal Laplanche het primaat van de ander op een alternatieve manier betekenis geven. Lacans ‘het onbewuste is het discours van de ander’ wordt bij Laplanche herdacht vanuit het eerder vermelde contact van het kind met de volwassenen met een seksueel onbewuste (Lacan 1955, p. 16). De ander verwijst dus bij Laplanche naar alle concrete volwassenen waarmee het hulpeloze en niet-sprekende kleine kind wordt geconfronteerd. Daar waar Lacans Ander volgens Laplanche een zekere mate van passiviteit en determinisme van het subject voorstaat, impliceert het ontvangen van de enigmatische boodschappen van ‘de externe ander’ bij Laplanche niet enkel de verdringing en het ontstaan van het seksuele onbewuste (‘de interne ander’), maar ook de aandrang van de actieve vertaling van de boodschappen door het kind.

Laplanche herformuleert het abstracte primaat van de ander concreet vanuit de asymmetrie tussen het kind en de volwassenen. Op deze

7 Voor een uitvoerige analyse van de bepalende invloed van Kojèves Hegellektuur op het werk van Lacan: zie Van Haute (1990).

8 Voor de verschillende betekenissen van de ander/Ander bij Lacan: zie Evans (2024, pp. 32-34).

manier relateert hij tevens het centrale belang van het oedipuscomplex. Hij begrijpt Freuds 'sjibbolet van de psychoanalyse' allerm minst als erfelijk-biologisch verankerd in de menselijke constitutie, waarbij de ontogenese een herhaling van de fylogenese impliceert, zoals ook Melanie Klein veronderstelt. Evenmin vat Laplanche Oedipus op als een quasi-transcendentale symbolische structuur, zoals Lacan oppert (Van Haute 2006). Voor Laplanche is Oedipus allerm minst transhistorisch en transcultureel, maar net een door en door historisch-contingente 'collectieve code', een collectief scenario of een mythe die door de cultuur aan het kind ter beschikking wordt gesteld in een poging om de enigmatische boodschappen van de ander te helpen vertalen. Dit impliceert een relativering van het oedipuscomplex in de freudiaanse psychoanalyse. Oedipus is bij Laplanche van de orde van het mytho-symbolische en wordt een culturele code naast vele andere. Op deze manier opent zich hier tevens het spoor van een 'non-oedipale psychoanalyse' (Van Haute & Geyskens 2012).

Het primaat van de ander: verleiding en vertaling

Het is intussen duidelijk dat de laplancheaanse psychoanalyse wordt gekenmerkt door het primaat van de ander. De decentrerings van het subject waarvan sprake in de Franse wijsbegeerte voltrekt zich bij Laplanche in de formulering van de 'fundamentele antropologische situatie'. Deze laatste wordt in het spoor van Ferenczi gekenmerkt door de fundamentele asymmetrie tussen het kind en de volwassenen. Deze situatie wordt bepaald door twee componenten die worden hernomen in de titel van deze bundel, met name 'verleiding' en 'vertaling'.

De oorspronkelijke verleiding van het kind door de volwassenen is volgens Laplanche de oerscène. Hij spreekt daarom van de 'oorspronkelijke verleiding' als paradigma. Dit vertaalt zich in zijn 'theorie van de veralgemeende verleiding' als kernstuk van zijn 'nieuwe fundamenten voor de psychoanalyse'. De verleiding door de volwassene is structureel en ligt aan de basis van de subjectwording. De enigmatische seksuele boodschappen die tot het kind zijn gericht, zijn ook voor de volwassene zelf enigmatisch. Het enigmatische karakter van de boodschappen resulteert bij het kind in de verdringing ervan en in het ontstaan van de infantiele seksualiteit. Laplanche neemt afstand van Freuds biologische fabel van de aanleuning en verwijst voor het ontstaan van de infantiele seksualiteit naar de verleiding door de volwassene (de ander).

Deze oorspronkelijke verleiding is met andere woorden geen loutere passiviteit, maar impliceert tezelfdertijd activiteit.

Deze activiteit toont zich bovenal in de component van de vertaling. De verdrongen enigmatische seksuele boodschappen van de ander dringen immers aan op vertaling door het kind. Laplanche denkt in eerste instantie aan de verschillende infantiele theorieën over de seksualiteit als pogingen om de enigmatische boodschappen die het kind raken in zijn lichamelijke beleving te begrijpen. Het *infans* is echter niet louter op zichzelf aangewezen om de enigmatische boodschappen van de ander te vertalen en te symboliseren. De volwassenen bieden het kind immers ook collectieve mythen en scenario's aan. Zo leert het omgaan met de seksuele enigma's waarmee het onvermijdelijk wordt geconfronteerd. In lijn met Ferenczi stelt Laplanche dat het probleem van de 'spraakverwarring' structureel is. De antwoorden waarmee het kleine kind toegang tot de wereld van de volwassenen probeert te creëren, zijn historisch contingent. Het zijn cultuurgebonden vertaalpogingen. Tot aan het einde van zijn leven blijft het enigma van de seksualiteit bij Laplanche op vertaling aandringen. Zo gaat hij nog in debat met de gender studies en buigt hij zich over de actuele lotgevallen van het gendervraagstuk (Martens 2024).

De vertaling verwijst tevens naar een ander aspect van het laplancheaanse project. Het levenswerk van Laplanche heeft zonder meer ook betrekking op de Franse vertaling en uitgave van Freuds oeuvre. Samen met een klein team aan wetenschappers vatte hij in 1984 de eerste consistente en coherente Franse editie van alle teksten van Freud aan. Laplanche en zijn team beoogden bovendien een vertaling in 'freudiaans Frans' die trouw was aan het freudiaanse idioom. Volgens het Franse vertaalteam van Laplanche is Freuds stijl een reflectie van zijn denken. Desgevallend zou men bij de nauwgezette vertaling van zijn denken ook zijn stijl moeten weergeven. De bestaande maar gefragmenteerde Freudvertalingen – door onder meer Marie Bonaparte, Anne Berman en Rudolph Loewenstein – waren nog in de sterk naturaliserende Franse vertaaltraditie die in de ogen van Laplanche ontoereikend was (Wieberdink 1997).

Laplanche wou *zurück zu den Sachten selbst*. Hij en zijn team hanteerden dan ook het motto *le texte, tout le texte, rien que le texte* (Bourguignon, Cotet & Laplanche 1989, p. 14). Hij verwijst naar de terechte kritiek van Lacan op de gekende circulerende Franse vertalingen en stelt dat Lacans aandacht voor de materialiteit van de betekenaar hem danig heeft beïnvloed. Met een knipoog naar Lacan stelt hij dat de neiging tot begrijpen, leidt tot becommentariëren in plaats van vertalen (Bourguignon, Cotet & Laplanche 1989, p. 11).

In 1989 verscheen het eerste deel van de chronologische geordende *Oeuvres complètes de Freud* bij PUF te Parijs. De totale luxe editie

zal uiteindelijk twintig volumes omvatten. Het laatste deel verscheen in 2015. Laplanche heeft de afronding van dit prestigieuze vertaalproject helaas zelf niet meer mogen meemaken.

De centrale noties van Laplanche, namelijk ‘verleiding’ en ‘vertaling’, worden tevens geëvoceerd in het beeld op de kaft van deze bundel. Daar schittert het marmeren neoclassicistische beeld ‘Amor en Psyche’, ofwel ‘Psyche herleeft door de kus van de Liefde’ (1787-1793), van de Italiaanse beeldhouwer Antonio Canova (1757-1822), dat zich in het Louvre te Parijs bevindt. Het kunstwerk verbeeldt de beroemde scène in het hart van de Romeinse roman *De gouden ezel* van Lucius Apuleius van Madauros uit het einde van de tweede eeuw (Apuleius 2024). Het verfijnde sprookje van Amor en Psyche resoneert met de oorspronkelijke verleiding die tot de kern behoort van de ‘fundamentele antropologische situatie’ en raakt zo aan Laplanches nieuwe grondslagen voor de psychoanalyse.

De bundel is opgebouwd als een verkenning van het laplancheaanse project. Eerst worden Laplanche en zijn werk gecontextualiseerd via de exploratie van enkele groundbegrippen.

In het eerste hoofdstuk laat Marc Hebbrecht ons kennismaken met de persoon van Laplanche als wijnboer, filosoof, analysant bij Lacan, onderzoeker en hoogleraar psychoanalyse te Parijs, grondlegger van de APF, vertaler van Freuds oeuvre en redacteur. Tevens worden de hoofdlijnen van zijn werk ruw geschetst, zoals de oerfantasmen en hun relatie met seksualiteit, het copernicaans centreren op de ander, de herinterpretatie van de freudiaanse aanleuningstheorie, de fundamentele antropologische situatie, de veralgemeende verleiding met de concepten van inplanting en intromissie, de vertaling als grondprincipe en tenslotte het *seksuale*, een laplancheaans neologisme dat verwijst naar de infantiele seksualiteit. Tot slot volgt een korte reflectie over hoe Laplanche de hedendaagse psychoanalytische praktijk heeft beïnvloed en welke raadselachtige boodschap hij aan zijn lezers opdringt.

De reeds aangestipte fundamentele antropologische situatie vormt de specifieke focus van de bijdrage van Francis Martens. De volwassene ziet in de relatie met het kind zijn eigen infantiele seksualiteit herleven en adresseert deze als enigmatische boodschappen aan het kind. Deze boodschappen die zich richten op de zorg voor het kind zijn gecompromitteerd door de inmenging van seksuele fantasieën. Het mytho-symbolische is het geheel van culturele hulpmiddelen die de vertaling van enigmatische boodschappen vergemakkelijkt. De psychoanalytische kuur maakt een hernieuwd proces van vertaling, ont-vertaling en hervertaling mogelijk.

Met de twee klinische vignetten Iris (een jonge vrouw met fertiliteitsproblemen) en Thalia (een geconstipeerd meisje) illustreert Claire De

Vriendt-Goldman zes grondlijnen van Laplanche's theorie van de veralgemeende verleiding.

Nadat deze belangrijke bakens van het laplancheaanse project zijn uitgezet, worden drie centrale psychoanalytische thema's verder uitgediept: de droom, de tegenoverdracht en de doodsdrijf.

Hoewel Laplanche geen eigen droomtheorie heeft geformuleerd, is zijn bijdrage over dromen interessant, zoals Marc Hebbrecht aantoonde. Het voorstel van Laplanche om het zevende hoofdstuk van Freud's *De droomduiding* (1900) te herschrijven, houdt een herformulering van de eerste topiek in. De droom heeft een communicatieve intentie. Het enigma in de droom wil de ander aanspreken en vraagt om een antwoord. De droom is een boodschap die blijft aandringen op verdere en hernieuwde vertaling. Laplanche formuleert ook een kritiek op de intersubjectieve benadering van dromen.

Terecht wijdt Erik Plass in het volgende hoofdstuk aandacht aan de kritiek van Laplanche op de hedendaagse visie over tegenoverdracht als belangrijk instrument van de psychoanalytische techniek. Hoe kan de analyticus gebruik maken van de tegenoverdracht als deze grotendeels onbewust is? En hoe is het voor te stellen dat de tegenoverdracht van patiënt tot patiënt op eenzelfde dag zomaar kan wisselen? Volgens Laplanche brengen de huidige opvattingen over de tegenoverdracht de asymmetrie eigen aan de analytische situatie aan het wankelen. Dit heeft gevolgen voor de genezing.

Jens De Vleminck stelt de plaats en de betekenis van Freud's doodsdrijf in vraag. Hoe is Laplanche met dit controversiële begrip omgegaan? Na *Ter introductie van het narcisme* (1914) moest Freud een plaats geven in zijn theorie aan de niet-gebonden seksualiteit. Verwijst de doodsdrijf niet vooral naar het principe van ontbinding dat zich binnen het psychisch apparaat voltrekt? Elke expressie van de doodsdrijf valt op door het monotone, niet-functionele, excessieve en persisterende karakter ervan. Er is blijkbaar iets in het driftleven dat zich nooit exhaustief door het seksuele laat recupereren en zich tegen elke restloze binding verzet. De Vleminck toont aan hoe Laplanche worstelt met dit concept en een seksuele doodsdrijf postuleert die echter de plaats van de onverteerbare ptolemaeïsche rest aan gene zijde van de seksualiteit niet erkent. De doodsdrijf, zoals Laplanche die niet kan denken, staat voor de terugkeer van het reële dat ons als extimiteit blijft bepalen.

Vervolgens wordt ingegaan op de dialoog van Laplanche met Franse toonaangevende auteurs, zoals Jacques Lacan en André Green. Evenzeer wordt zowel de receptie van Laplanche in het werk van Dominique Scarfone en Christophe Dejours als de affiniteit met het werk van Peter Fonagy en Mary Target geagendeerd.

Thijs de Wolf situeert Laplanche binnen de geschiedenis van de Franse psychoanalyse. Laplanche postuleert één drift, namelijk de seksuele drift, die twee uiteinden kent: die van verbinden en die van uiteenvallen. Volgens de Wolf heeft Laplanche het intersubjectieve gezichtspunt in de freudiaanse psychoanalyse binnengebracht en wordt seksualiteit van buitenaf in het kind ingeplant. Seksualiteit is in deze visie geen biologisch gegeven. Op dat punt is er een gelijkenis met het werk van Peter Fonagy en Mary Target, aldus de Wolf.

Tussen Laplanche en André Green is er eind van de jaren 1990 een verhit debat ontstaan over het statuut van de tweede topiek van Freud en de gevolgen ervan voor ons begrip van het psychisch functioneren. Dit debat heeft tot een jarenlange breuk geleid tussen deze twee boegbeelden van de Franse psychoanalyse. Marie-France Dispaux-Ducloux onderzoekt de achtergronden van deze gepassioneerde controverse.

Daarna volgen drie hoofdstukken over de vernieuwende bijdrage van twee hedendaagse psychoanalytici die sterk door Laplanche zijn beïnvloed, met name Dominique Scarfone en Christophe Dejours. Arlette Lecoq geeft een introductie op hun beider werk. Nadien komen beide auteurs zelf aan het woord.

Dominique Scarfone onderzoekt de drijfveren van de seksuele machtsdrang en de verwevenheid met narcisme waardoor seksueel geweld kan begrepen worden.

Christophe Dejours, die als verantwoordelijke werd aangesteld om het intellectueel erfgoed van Laplanche te bewaken en te verspreiden, vat samen wat hij aan hem heeft te danken: de relativering van het biologisch determinisme en de integratie van zijn theorieën in een metapsychologie van het lichaam. Dejours heeft met Laplanche samengewerkt bij het ontwikkelen van een theorie van gender en geslachtstoewijzing. Wat betreft de derde topiek en het amentiaal onbewuste, twee eigen concepten van Dejours, verschilt hij van mening met Laplanche.

Afsluitend wordt vanuit lacaniaans, ethologisch en neuropsychoanalytisch oogpunt een schuine blik geworpen op het laplancheaanse project. In zijn epiloog benadrukt Mark Kinet de zijns inziens vaak miskende invloed van Lacan op Laplanche. Hij vraagt zich af hoe strikt antropologisch de asymmetrie van de ouder-kind relatie is en wat vanuit de neurobiologie valt toe te voegen. Hij eindigt met de analyse van een eigen droom waarin de theorie van Laplanche ten dele wordt geïllustreerd.

We hopen dat deze bundel als leidraad kan fungeren bij een eerste verkenning van het voor de Nederlandstalige lezer moeilijk toegankelijke werk van Laplanche. De gevarieerde bijdragen van deze bundel kunnen als vertaalhulp dienen. Tevens formuleren ze een uitnodiging om ons te bevrijden van narcistische centrering en om alle aandacht te richten

op de ontdekking van de enigmatische boodschappen die de ander aan ons richt.

Literatuur

- Apuleius, L. (2024). *De gouden ezel. Metamorfosen*. Vert. V. Huninck. Amsterdam: Van Oorschot.
- Assoun, P.L. (red.) (1987). *Hedendaagse Franse filosofen*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Berns, E., Ijsseling, S. & Moyaert, P. (1979). *Denken in Parijs*. Alphen aan den Rijn/Brussel: Samson.
- Bonaparte, M. & Freud, S. (2022). *Correspondance intégrale (1925-1939)*. Éd. R. Amouroux. Trad. O. Manonni. Paris: Flammarion.
- Bourguignon, A., Cotet, P., Laplanche, J. (1989). Première Partie. Traduire Freud. In A. Bourguignon, P. Cotet, J. Laplanche & F. Robert, *Traduire Freud* (pp. 3-71). Paris: PUF.
- Birksted-Breen, D., Flanders, S. & Gibeault, A. (2010). *Reading French Psychoanalysis*. London/New York: Routledge.
- Descombes, V. (1979). *Le même et l'autre. Quarante-cinq ans de philosophie française (1933-1978)*. Paris: Minuit.
- Douville, O. (2023). *La psychanalyse dans le monde du temps de Freud*. Toulouse: Érès.
- Evans, D. (2024). *Inleidend lacaniaans lexicon. De psychoanalyse van Jacques Lacan*. Vert. E. Greven. Amsterdam: Sijbbolet.
- Ferenczi, S. (1932). Spraakverwarring tussen de volwassenen en het kind. In J.M. Masson (1984), *Traumatische ervaring of fantasie. Freuds rampzalige herziening van de verledingstheorie*. Vert. M. Polman (pp. 182-194). Amsterdam: Van Gennep.
- Freud, S. (1925d [1924]). Zelfportret. *Werken 9* (pp. 75-137). Amsterdam: Boom, 2006.
- Hegel, G.W.F (1807). *Fenomenologie van de geest*. Vert. W. Visser. Amsterdam: Boom, 2013.
- Ieven, B., van Rooden, A., Schuilenburg, M. & van Tuinen, S. (red.) (2011). *De nieuwe Franse filosofie. Denkers en thema's voor de 21e eeuw*. Amsterdam: Boom.
- Lacan, J. (1955). Le séminaire sur 'La Lettre volée'. In *Écrits* (pp. 11-61). Paris: PUF, 1966.
- Lacan, J. (1957). L'instance de la lettre dans l'inconscient ou la raison depuis Freud. In *Écrits* (pp. 493-528). Paris: PUF, 1966.
- Lacan, J. (1966a). Position de l'inconscient. In H. Ey (dir.), *L'inconscient. VI^e Colloque de Bonneval* (pp. 159-170). Bruxelles: Desclée de Brouwer.
- Lacan, J. (1966b). La science et la vérité. In *Écrits* (pp. 855-877). Paris: PUF, 1966.
- Lacan, J. (1970a). Radiophonie. In *Autres écrits* (pp. 403-447). Paris: PUF, 2001.
- Lacan, J. (1970b). Préface. In A. Rifflet-Lemaire, *Jacques Lacan* (pp. 9-20). Bruxelles: Des-sart.
- Laplanche, J. & Pontalis, J.-B. (1967). *Vocabulaire de la psychanalyse*. Paris: PUF.
- Laplanche, J. (1981). *Problématiques IV. L'inconscient et le ça*. Paris: PUF.
- Laplanche, J. (1999). *Entre séduction et inspiration, l'homme*. Paris: PUF.
- Martens, F. (2022). *Lacan pris au mot. Les fureurs de Bonneval ou Laplanche maudit par son maître*. Paris: Hermann.
- Martens, F. (2024). Wanneer Laplanche de gendertheorie ontmoet. Pracht en ellende van de castratie. In J. De Vleminck & M. Thys (red.), *Queer. Een psychoanalytische queeste* (pp. 115-132). Antwerpen/'s-Hertogenbosch: Gompel&Svacina.
- Ricoeur, P. (1965). *De l'interprétation. Essai sur Freud*. Paris: Seuil, 1995.

- Stouten, H. (2011). *Marie Bonaparte (1882-1962). Freuds prinses zoekt haar dode moeder*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Van Haute, Ph. (1990). *Psychoanalyse en filosofie. Het imaginaire en het symbolische in het werk van Jacques Lacan*. Leuven: Peeters.
- Van Haute, Ph. (2000). *Tegen de aanpassing. Jacques Lacans 'ondermijning' van het subject*. Nijmegen: SUN.
- Van Haute, Ph. & Geyskens, T. (2001). *Spraakverwarring. Het primaat van de seksualiteit bij Freud, Ferenczi en Laplanche*. Nijmegen: SUN.
- Van Haute, Ph. (2006). De antropologische betekenis van het oedipuscomplex. Een leetuur van Freuds teksten over de vrouwelijke seksualiteit. In Ph. Van Haute & P. Verhaeghe, *Voorbij Oedipus? Twee psychoanalytische verhandelingen over het oedipuscomplex* (pp. 75-125). Amsterdam: Boom.
- Van Haute, Ph. & Geyskens, T. (2012). *A Non-Oedipal Psychoanalysis? A Clinical Anthropology of Hysteria in the Works of Freud and Lacan*. Leuven: Leuven University Press.
- Van Haute, Ph. & De Vlemminck, J. (red.) (2013). *Freud als filosoof. Over seksualiteit, psychopathologie en cultuur*. Kalmthout: Pelckmans.
- Wieberdink, S. (1997). In Sigmunds stijl. *Filter*, 4(4), 2-9.